

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ: ПЕРЕДУМОВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ (1945–1948 рр.)

Процес реорганізації Державного центру УНР в екзилі майже невисвітлений, а історіографія представлена в основному історично-публіцистичними та мемуарними працями. На основі нових архівних джерел, більшість яких уводиться в науковий обіг уперше, досліджується створення Державного центру, який був першою вдалою спробою консолідації політичних партій та організацій української діаспори в Європі. До спільної роботи у його структурах було залучено як вихідців із Наддніпрянини, так і Західної України. Охарактеризовано партійну структуру української еміграції в повоєнній Європі, складний процес перемовин між основними політичними силами (екзильний уряд УНР, Союз гетьманців-державників, два крила Організації українських націоналістів), партійні позиції та бачення фундаментальних основ спільного політично-державного центру.

Ключові слова: Державний центр УНР, Контактна комісія, Координаційний український комітет, Українська національна рада, консолідація

Складнішої перспективи української державності, як після Другої світової війни, важко уявити. СРСР здавався непохитним, а його союзники погодилися не тільки затвердити радянську окупацію українських земель, а й право на примусове повернення до «радянської Батьківщини» українців, які проживали на території Радянського Союзу до 1 вересня 1939 р. Тих, кому вдалося уникнути примусової репатріації, очікувала боротьба за виживання у зруйнованій війною Європі та постійна боротьба за власну ідентифікацію. Ситуацію ускладнювали внутрішні конфлікти у середовищі політично активних українців, особливо в таборах для переміщених (ді-пі, від англ. Displaced Persons – переміщені особи). Об'єднання частини української еміграції навколо реорганізованого Державного центру (ДЦ) УНР стало першою вдалою спробою консолідації політично свідомого українства в боротьбі за політичні й державницькі інтереси українського народу. ДЦ УНР в екзилі вдалося стати одним із флагманів української еміграції в боротьбі за відновлення української державності. Його метою було забезпечити безперервність («тяглість») української влади після втрати території України (формально уряд Директорії не підписував капітуляції й залишався чинним), що у принципі вдалося виконати. 22 серпня 1992 р. останній президент УНР в екзилі М.Плав'юк передав Л.Кравчукові грамоту, прапор, печатку та клейноди гетьмана І.Мазепи, що були державними символами екзильного уряду УНР.

Період від початку консолідаційних перемовин у серпні 1945 р. до І сесії УНРади в липні 1948 р. є фактично «білою плямою» у сучасній

історіографії. Документальні видання самого ДЦ УНР це питання не висвітлюють¹. Відсутні такі документи й у збірнику В.Яблонського². І хоча дослідники вивчали цей період діяльності ДЦ УНР (наприклад, Я.Рудницький³, Ю.Недужко⁴, С.Гарнагіна⁵), вони тільки поверхово згадали події того часу. Лише в З.Городиського⁶ та В.Маруняка⁷ знаходимо інформацію про діяльність Контактної комісії (КК) та Координаційного українського комітету (КУК). Відомості про партійні позиції на перемовинах можна довідатися з видань О.Бойдуника (псевдонім – П.Боярський)⁸ або збірника, підготовленого О.Коновалом⁹. Про ці події згадують у мемуарних виданнях О.Бойдуник¹⁰ та К.Паньківський¹¹.

Завдяки введенню в науковий обіг нових документів, що пройшли науково-технічне опрацювання у Центральному державному архіві зарубіжної україніки¹², з'явилася можливість дослідити процеси, які призвели до відновлення Державного центру УНР в екзилі 1948 р.

Напередодні Другої світової війни уряд в екзилі проводив пасивну політику й поступово втрачав вплив як на еміграційні українські кола, так і на події в Україні. Передусім це стало помітно на тлі зростання популярності галицьких політичних партій, особливо Організації українських націоналістів (ОУН). Наддніпрянські емігранти шукали вихід в об'єднанні різних політичних угруповань серед українців в Європі. Так, один з активних діячів Ради УНР на еміграції В.Приходько оголосив ідею скликання Українського національного конгресу, який об'єднав би співвітчизників звідусіль для боротьби за Українську державу¹³. Ідея була досить затребуваною серед українців і викликала жваву дискусію у пресі, навіть було створено «підготовчу

¹ Українська національна рада (Матеріали – постанови – комунікати). – [Б.м.], 1950. – 58 с.; Документи I та X сесій, подані у книзі Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали. – Філадельфія; К.; Вашингтон, 1993. – 494 с. та ін.

² Український парламентаризм на еміграції: Державний центр УНР: документи і матеріали: 1920–1992 / Упор. В.Яблонський. – К., 2012. – 840 с.

³ Рудницький Я. ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками. – Оттава, 1994. – 96 с.

⁴ Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ ст.). – Луцьк, 2009. – 618 с.

⁵ Гарнагіна С.О. Класифікація джерел з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР (1948–1992 рр.) // Гілея. – Вип.61. – К., 2012. – С.134–140.

⁶ Городиський З. Українська національна рада: Історичний нарис. – К., 1993. – 144 с.

⁷ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: У 2 т. – Т.1: Роки 1945–1951. – Мюнхен, 1985. – 432 с.

⁸ Бойдуник О. Дійсність і наші завдання [1945] // Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). – Ф.35. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.1–10; Боярський П.К. Українська внутрішня політика Організації українських націоналістів. – Женева, 1947. – 80 с.

⁹ Див.: Українська революційно-демократична партія (УРДП–УДРП): Зб. мат. і док. – Чикаго; К., 1997. – 850 с.

¹⁰ Бойдуник О. На переломі (уривки спогадів). – Париж, 1967. – 156 с.

¹¹ Паньківський К. Від комітету до державного центру. Кн.9. – Нью-Йорк; Торонто, 1968. – 284 с.

¹² Решетченко Д.В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (за фондами ЦДАЗУ) // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. – Вип.3. – К., 2014. – С.162–178.

¹³ Приходько В. Нормалізація припинила консолідацію всеукраїнських національних сил... // Діло. – 1937. – №184. – С.3–4.

комісію» зі скликання форуму¹⁴. Проте задум не вдалося реалізувати, передусім через суперечності поміж різними політичними силами.

Після початку війни ситуація кардинально не змінилася, державні структури знаходилися під контролем німецької окупаційної влади й не проводили цілеспрямованої політики на встановлення бодай обмеженого керування українським територіями. І хоча президент УНР в екзилі А.Лівицький підтримав створення Української повстанської армії отаманом Т.Бульбою-Боровцем, у подальшому УПА не було використано для впливу на українські території, а саму цю назву привласнила ОУН(б). Також не було реакції на відновлення УНРади в Києві у жовтні 1941 р., яка створювалася переважно київською інтелігенцією за підтримки ОУН(м). Найактивнішу участь брали, зокрема, О.Ольжич, котрий діяльно допомагав проведенню установчих зборів УНРади та сприяв її діяльності, а також майбутній голова екзильної ради УНР О.Бойдуник (виконував функції секретаря).

Більшість активних членів відновленої української влади швидко попали в немилість німецьких окупантів і були арештовані та розстріляні, переважно у Бабиному Яру (проф. В.Багазій, ректор Київського політехнічного інституту Т.Чередниченко, інженери Сиченко і Романів (відомі тільки прізвища) та ін.). Більшість так і залишилися невідомими. Деяким, як М.Величківському та О.Бойдунику, удалося таємно залишити Київ¹⁵.

Після Другої світової війни постала необхідність об'єднання сил різних хвиль української еміграції задля спільної боротьби за відновлення української держави. На той час в Європі існували чотири основних політичних центри, навколо яких гуртувалася вся українська політично-свідома еміграція. Перші два – це антагоністи в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. – екзильний уряд УНР та гетьманці. Іншу групу становили два крила Організації українських націоналістів. Хоча в тогочасній українській пресі виходила велика кількість статей і заміток про потребу об'єднання (наприклад: «До питання об'єднання українських політичних угруповань», газета «Соборна Україна»; «На шляху до солідаризації», «Деякі думки з приводу консолідації», журнал «За самостійність» та ін.)¹⁶, кожен табір бачив це по-різному.

Відмінності стосувалися в основному органу, який ліг би в основу відновленого Державного центру. Представники емігрантських кіл із Наддніпрянської України бачили майбутнє об'єднання продовженням Директорії УНР, яку на той час очолював А.Лівицький, котрого підтримувала більшість партій періоду УНР. Союз гетьманців-державників (СГД) бачив центром гетьмана, який міг би об'єднати навколо себе інші політичні сили.

Оунівці на чолі з А.Мельником були прихильниками Всеукраїнської національної ради (ВУНР), створеної 22 квітня 1944 р. представниками Української національної ради в Києві (М.Величківським), Української національної ради у Львові (А.Шептицьким) та Центральної української ради

¹⁴ ЦДАЗУ. – Ф.15. – Оп.2. – Спр.55. – Арк.1–2.

¹⁵ *Городиський З.* Українська національна рада... – С.52–53.

¹⁶ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.21–22.

Закарпаття (А.Штефаном). Вони висловлювали ідею створення Верховної ради, куди, крім уже згаданої ВУНР, входили посланці УНР, ЗУНР, Карпатської України і представники політичних партій, релігійних, освітніх та громадських організацій¹⁷. Позиція ОУН(б)¹⁸ зводилася до керівної ролі Української головної визвольної ради (УГВР) над іншими політичними партіями та рухами, які мали керуватися передусім рішеннями УГВР¹⁹.

Характеризуючи політичне життя українців на теренах Європи того часу, варто зауважити, що представники західноукраїнських земель, передусім Галичини, займали чільні позиції й більш наполегливо відстоювали свої позиції. Це стосується насамперед Організації українських націоналістів провуду С.Бандери – ОУН(б), яка для досягнення своїх політичних цілей не цуралася навіть фізичного впливу на політичних конкурентів. ОУН(м), не зважаючи на пропольську в минулому орієнтацію Директорії, була схильна до консолідації з екзильним урядом. Ще у грудні 1941 р., коли складалася відозва до німецького уряду проти утисків українців, при виборі підписанта від Наддніпрянської України між П.Скоропадським або А.Лівицьким, А.Мельник заявив, що «не може бути й сумніву, що першенство має заступник голови Директорії Андрій Лівицький»²⁰. «Галицькі радикали» – Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) (В.Мудрий) та Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) (М.Стахів) виражали солідарність із «лівими» партіями наддніпрянських українців і готові були підтримати відновлення Державного центру на більш широкій партійній та громадській ниві.

Кількість партій, що репрезентували представників Наддніпрянської України, була значно ширшою і представляла різні ідеологічні напрямки: центристським можна було вважати партійне втілення екзильного уряду УНР – Український національно-державний союз (УНДС) під керівництвом Т.Олексюка, М.Олексіва та М.Лівицького; лівими були соціалістичні – Українська соціал-демократична партія (УСДРП; І.Мазепа) та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР; Я.Зозуля); праве крило представляв Союз гетьманців-державників (СГД) під керівництвом Д.Скоропадського. Проте всі вони не мали підтримки серед широких мас українців і представляли в основному еміграційні кола міжвоєнного періоду.

Новостворені Українська революційно-демократична партія (УРДП) під проводом Г.Костюка та І.Багряного й Союз земель соборної України (СЗСУ) В.Доленка тільки починали свою діяльність і ще не набули відчутного впливу.

Представники наддніпрянських партій висловили підтримку екзильному уряду УНР ще на початку 1945 р. Наприклад, у комюніке від 16 березня того року лідер СЗСУ писав: «Нова українська еміграція стоїть під своїм

¹⁷ Там само. – Спр.5. – Арк.48–51; Там само. – Спр.3. – Арк.11–16, 28–31.

¹⁸ Крило ОУН під проводом С.Бандери після війни використовувало також назви ОУН(сд) (самостійники-державники) та ОУН(р) (революційна).

¹⁹ *Дедалевський Я.* Три концепції консолідації і здійснювання їх за сучасних умов. – [Б.м.], 1947. – С.3–5.

²⁰ *Бойдуник О.* На переломі (уривки спогадів). – С.112.

державним прапором і підтримує уряд УНР в особі п. президента без усяких застережень»²¹.

ОУН(м) активно долучилася до консолідаційних процесів серед українського громадянства. У червні 1945 р. член Проводу українських націоналістів (ПУН) О.Бойдуник за згоди очільника А.Мельника видав брошуру «Наша дійсність і наші завдання»²² та розіслав запрошення на спільну конференцію. І хоча частина екзильного уряду спочатку негативно поставилася до дій ОУН(м), вважаючи, що вони намагаються взяти установи УНР під свій цілковитий вплив, у подальшому погодилася на перемовини про консолідацію.

Боротьба за Державний центр УНР в екзилі стала наріжним каменем передусім для прихильників ОУН А.Мельника. Адже їхні основні конкуренти, ОУН(б), завдяки героїзму УПА здобули велику кількість прихильників, особливо серед молоді. З іншого боку, радикальність ОУН(б) та їх бажання монополізувати політичний вплив на життя української діаспори в Європі викликало неприйняття серед емігрантів періоду 1917–1921 рр.

У липні – серпні 1945 р. в місті Бад-Кесінген (Німеччина), де знаходилася велика кількість чільних представників української політичної еміграції, розпочалися перемовини передусім між президентом УНР А.Лівицьким та головою ПУН А.Мельником. На літо 1945 р. було заплановано I Об'єднану політичну конференцію української еміграції, надіслано запрошення 42 політичним, військовим, релігійним, громадським діячам. Із доповідями мали виступити М.Лівицький, Т.Бульба-Боровець, О.Бойдуник, В.Доленко, В.Петрів та ін. До проведення конференції 1 серпня провідник ОУН особисто запросив на неї представників ОУН(б), ДЦ УНР та Союзу гетьманців-державників. Перед зборами ставилося завдання створити всеукраїнське об'єднання – «понадгруповий і понадпартійний самостійний рух, який об'єднує в першу чергу творчі та інтелектуальні сили народу»²³. Проте ці переговори зайшли у глухий кут передусім через деструктивну позицію ОУН(б). Замість запланованого прийняття декларації, де мали узгодити принципи об'єднання, керівні структури майбутнього органу (Всеукраїнська верховна рада і Український генеральний провід) та стратегію створення єдиного центру, наслідком став лише «Вислід конференції чоловічих осіб УНР, ОУН і гетьманського руху...»²⁴, який зводився до трьох тез: 1) учасники конференції стверджують потребу порозуміння українських політичних сил у боротьбі за суверенну, соборну Українську державу; 2) створення єдиного українського політичного осередку зустрічає великі труднощі через засадничі розбіжності репрезентованих політичних сил; 3) конференція вважає за потрібне залучити більш широку політичну базу подальших перемовин²⁵.

²¹ Семенко Ю. Пам'яті В.А.Доленка. – Мюнхен, 1975. – С.146.

²² ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.1–10.

²³ Там само. – Спр.2. – Арк.1, 6–9.

²⁴ Там само. – Арк.58–62.

²⁵ Там само. – Арк.69.

Справа просунулася лише тоді, коли до Європи у ранзі посередника прибув голова Панамериканської української конференції (ПАУК) В.Кушнір. Вплив північноамериканських українців на життя в таборах для переміщених був уже відчутний. Адже саме вони впливали на розселення українців через «допомогові комітети» та мали значний вплив на Адміністрацію ООН для допомоги та відбудови (УНРРА; англ. United Nations Relief and Rehabilitation Administration), що надавала дозволи на виїзд із таборів у країни постійного проживання. Тому навіть представники ОУН(б) не наважилися йти на конфлікт із представником ПАУК, який закликав створити спільний орган для досягнення порозуміння між політичними силами української еміграції в Німеччині. Результатом зустрічі 12–13 березня 1946 р. стало створення Контактної комісії (КК) і її «Платформи»²⁶. Створена організація мала за мету «довести до консолідації українського політичного життя в спільному керівному осередку»²⁷. З 14 липня 1946 р. Контактну комісію перейменували на Координаційний український комітет (КУК).

Північноамериканські українці бачили у відновленому Державному центрі перший етап усесвітньої консолідації українців. Так, 1946 р. Конгрес українців Канади розробив схему Всесвітнього українського центру, який складався б з Панамериканської ради та Всеєвропейської української ради. Згодом було розроблено статут Усеукраїнської світової акції²⁸.

Проте після від'їзду представника ПАУК ОУН(б) продовжила свою політику затягування переговорів. Тому перший «комунікат» Контактної комісії схвалили вісім найвпливовіших політичних партій та організацій, за винятком ОУН(б). У ньому констатувалося, що «українські політичні організації, маючи на оці найвище національне добро, увійшли між собою в контакт з метою переводити внутрішнє упорядкування українського політичного і громадського життя та координування національно-визвольних зусиль»²⁹.

ОУН(б) вважала себе єдиною політичною силою, здатною вести національно-визвольну боротьбу, не визнавала права інших політичних сил на керування нею й активно здійснювала моральний та фізичний терор стосовно опонентів. Єдиним центром «консолідації» могла, на їхню думку, стати лише УГВР, куди, крім власне ОУН(б), на той час ніхто не входив. Створення ж Державного центру вони вважали посиленням позицій ОУН(м), тому будь-яким способом намагалися завадити цьому процесу. Проте «репутаційні втрати» та небажання йти на конфлікт із ПАУК змушували ОУН(б) брати участь у роботі КУК.

У другому «комунікаті» КУК повідомляв українську громадськість про деструктивну діяльність ОУН(б) та зауважував, що «буде йти по раз наміченому шляху до повної єдності українських політичних сил». Про недопустимість «внутрішньої анархії» та протистояння серед українського суспільства КУК закликав і у зверненні «До українського народу» від 27 жовтня 1946 р.³⁰

²⁶ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.1–2.

²⁷ Рудницький Я. ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками. – С.24.

²⁸ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.60, 64.

²⁹ Там само. – Спр.1. – Арк.2.

³⁰ Там само. – Спр.7. – Арк.6, 8.

У 1946–1948 рр. КУК став центром обговорення і прийняття рішень із внутрішньо- та зовнішньополітичного життя українців у Німеччині. Комітет створював комісії (організаційну, інформаційно-пропагандивну, суспільно-політичну, суспільно-громадську, закордонну, правничу, фінансову та комісію зв'язку)³¹, які вели свої напрями для досягнення спільної мети.

Активно Координаційний український комітет реагував і на міжнародні події, передусім Паризьку мирну конференцію. Від імені КУК Д. Андрієвський подав «Меморандум до Мірової конференції в Парижі», де заперечував право делегації УРСР як маріонетки Кремля представляти інтереси всього українського народу³².

Навесні 1947 р. розпочалася робота КУК над створенням ДЦ УНР в екзилі в результаті порозуміння українських партій, щоб дати ширшу політичну базу для реорганізованого Державного центру. Керувати роботою комітету запропонували відомому діячеві І. Мазепі³³. Основними напрямками роботи були переговори та консультації з усіма політичними партіями, створення концепції передпарламенту – Ради УНР та разом із представниками партій опрацювання «Тимчасового закону (Конституції) Української Народної Республіки».

Голова уряду періоду Директорії І. Мазепа був достатньо авторитетною постаттю в тогочасній українській еміграції. Для відновлення української державності, на його думку, потрібно було створити «авторитетний український осередок. Цей осередок має об'єднувати навколо себе всі свідоміші українські елементи, розсіяні по всьому світу»³⁴. Для досягнення цієї мети І. Мазепа проявив надзвичайні терпеливість, такт та організаційні здібності в більш, ніж півторарічних засіданнях КУК. Щоб запобігти монополії якоїсь політичної партії, він був готовий іти на будь-які поступки, крім двох: паритетне представництво в раді та вирішення форми розвитку майбутньої держави лише у законодавчому органі, вибраному загальнонародним голосуванням на рідних землях³⁵.

Наслідком цієї копіткої роботи стало часткове включення в роботу ОУН(б). У «Декларації Закордонного представництва Української головної визвольної ради», виданої у травні 1948 р., зазначалося, що УГВР «не заперечує проти участі у творенні Національної ради тих політичних формацій, що підтримують Українську головну визвольну раду». Щоправда, Державний центр визнавався лише екзильним центром українців, тоді як УГВР – «підпільно-революційним»³⁶.

Переговори з Союзом гетьманців-державників зайшли у глухий кут. У конфіденційному листі своїм прихильникам Д. Скоропадський

³¹ Там само. – Спр.5. – Арк.17–18.

³² Там само. – Спр.4. – Арк.21–23.

³³ Феденко П. Ісаак Мазепа – борець за волю України. – Лондон, 1954. – С.140.

³⁴ Мазепа І. Підстави нашого відродження: У 2 ч. – Ч.2: Проблема відродженої України. – [Б.м.], 1949. – 163 с.

³⁵ Лучишин І. Методи політичної і громадської праці І.Мазепи // Вільне слово. – 1952. – №6. – С.19.

³⁶ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.11–12 зв.

улітку 1947 р. висловив основну стратегію участі в консолідаційних переговорах: 1) консолідаційні перемовини отримують позитивний відгук в українському середовищі в Європі та за океаном, тому СГД повинен у них брати участь через можливість репутаційних втрат у разі відмови; 2) участь у роботі КУК повинна зводитися до «оздоровлення відносин у самім КУК-у»; 3) основну увагу Д.Скоропадський закликав звернути на пропаганду ідеології українського монархізму та залучення до своїх рядів молоді. Особливо пильну увагу він рекомендував звертати на молодь ОУН(б): «Цей відлам українського суспільства є взагалі характерний для цілої нашої України, з її анархічністю, страшною енергією, політичною неформленістю і рівночасно цікавих талантів [...] серед них є потенційно немало гетьманців»³⁷.

Тому в листі до І.Мазепи делегація СГД повідомила, що незважаючи на позитивне ставлення до утворення єдиного національно-державного проводу, вона зважає на «засадничу істоту розходжень»³⁸. Тобто гетьманці, котрі вважали режим П.Скоропадського законною владою, яка була скинута Директорією УНР, категорично відкидали створення Державного центру на основі її конституції.

Попри переважаючу підтримку консолідації українських політичних сил серед українського суспільства як в Європі, так і Північній Америці, у більшості виникали сумніви щодо успішного завершення справи, навіть на завершальній стадії. Адаже у 1920–1930-х рр. такі спроби провалилися. Один з ініціаторів створення Всеукраїнського національного конгресу в 1933 р.³⁹ В.Приходько писав у листі від 8 березня 1948 р. до І.Мазепи: «Чую про Ваші щирі намагання і працю, але час біжить [...] боюся, щоби знову не повторилася історія із Всеукраїнським національним конгресом»⁴⁰.

В одному з «Бюлетенів» таборів ді-пі за 16 травня 1948 р. на першій шпальті писали про те, що «консолідаційна акція є в стадії завершення [...] до Комісії (КУК – Д.Р.) реорганізації Державного центру входять усі партії чи організації, за винятком СГД. І хоча до останніх днів були надії на їх вступ у роботу комісії, стало ясно, що залишаться лише ті, які сьогодні в ній беруть участь. [...] Але тим не менше треба бути приготованим на різні несподіванки, які можуть заіснувати в останній завершуючій стадії»⁴¹.

Напередодні скликання першої УНРади виступила з заявою і президія Всеукраїнської національної ради, створена 22 квітня 1944 р. Вона закликала «докласти всіх зусиль і вплинути на кого слід, щоб консолідаційна акція була завершена позитивно створенням спільного центру»⁴².

8 травня 1948 р. з чільними представниками політичних груп провели таємну зустріч єпископ І.Бучко та директор Злученого українського

³⁷ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.5. – Арк.39–41.

³⁸ Там само. – Спр.4. – Арк.71.

³⁹ Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10 т. – Т.6. – Париж; Нью-Йорк, 1970. – С.2346.

⁴⁰ ЦДАЗУ. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.74.

⁴¹ Там само. – Спр.1. – Арк.13.

⁴² Там само. – Арк.10–10 зв.

американського допомогового комітету (ЗУДАК) Р.Смук у м. Пазінг (біля Мюнхена)⁴³. Найімовірніше, ішлося передусім про ефективне завершення процесу об'єднання українських політичних сил.

21 травня 1948 р. відбулося останнє засідання КУК, на якому узгодили «Декларацію УНРади» та її внутрішній «Правильник»⁴⁴. А через тиждень було прийнято «Тимчасовий закон про реорганізацію українського Державного центру», підписаний президентом УНР 10 червня того ж року. Він починався словами: «Сучасні обставини, серед яких живе український народ, вимагають якнайбільшої активізації українських визвольних змагань і посилення державотворчої праці як внутрі українського народу, так і на міжнародному форумі, а разом з тим об'єднання для цієї великої мети всіх членів української нації»⁴⁵. Цим законом утворено законодавчий орган реорганізованого центру – Українську національну раду, а також виконавчі структури президента та уряд УНР⁴⁶.

Перша сесія Української національної ради відбулася 16–20 липня 1948 р. в м. Аугсбург (Німеччина), в українському таборі Соммекасерне, в якій взяли участь 36 представників від усіх політичних партій та організацій, за винятком СГД⁴⁷. 20 членів УНРади походили з Наддніпрянської України, 13 – із Галичини, по 1 – з Волині, Буковини, Закарпаття та Кубані⁴⁸. Перед присутніми виступив президент А.Лівицький зі словами: «Авторитетні організації без різниці світоглядів, на 30-му році нашої визвольної боротьби, однозгідно визнали, що Державний центр Української Народної Республіки є єдиною легальною репрезентацією України і великого українського народу»⁴⁹.

Серед прийнятих рішень були доволі цікаві, наприклад, постанови «Про Світовий союз українців»⁵⁰ (як завершення консолідації співвітчизників); «Про Український національний кадастр»⁵¹ (для обліку українців у світі); «Про український національно-державний прапор»⁵² (зазначалося, що «порядок барв на прапорі є: вгорі барва жовта, внизу блакитна») та ін.

Завершилася рада прийняттям підсумкового меморандуму, де повідомлялося: «До часу, коли український народ зможе свobodно виявити свою волю на власній землі, справи українського народу заступає перед світом Державний центр Української Народної Республіки»⁵³.

Після згортання активної діяльності ради та уряду Директорії на початку 1920-х рр. ідея консолідації української еміграції на європейському просторі здавалася нездійсненною мрією. Не додавала оптимізму й

⁴³ Там само. – Спр.4. – Арк.91.

⁴⁴ Там само. – Спр.1. – Арк.13.

⁴⁵ Там само. – Спр.9. – Арк.11.

⁴⁶ Там само. – Арк.12–20.

⁴⁷ Там само. – Спр.10. – Арк.1–3.

⁴⁸ Там само. – Арк.30.

⁴⁹ Там само. – Арк.45.

⁵⁰ Там само. – Арк.199.

⁵¹ Там само. – Арк.198.

⁵² Там само. – Арк.95.

⁵³ Там само. – Арк.165.

зовнішньополітична ситуація, яка майже ігнорувала державницькі інтереси українців. Усі міжвоєнні спроби створення єдиного державного та політичного центру в Європі не заходили далі розмов, статей у пресі, дискусій. Особливо непримиренними були республіканський і монархічний табори.

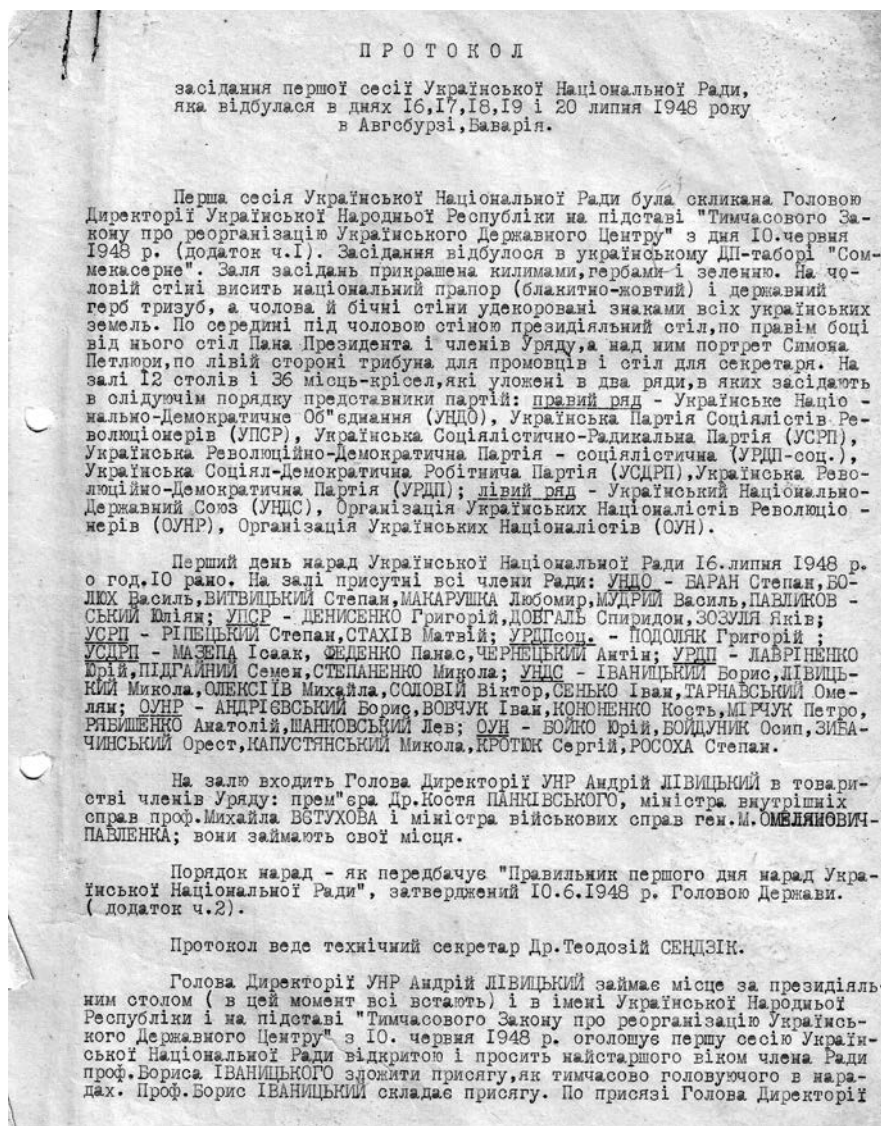
Напередодні та під час Другої світової війни набрала вагомої сили серед українства Організація українських націоналістів. Після закінчення війни велика кількість оунівців теж опинилася в еміграції. Відносини у середовищі ОУН після розколу переростали періодами у жорстку конфронтацію, яка призвела не тільки до втрат з обох боків, а й до серйозного підриву національно-визвольних змагань на українських землях.

Тому наявність чотирьох центрів впливу не передбачала легкого шляху до примирення у середовищі української еміграції. Консолідаційні перемовини починалися мляво й рідко коли заходили далі декларацій та побажань. Своєрідним каталізатором цього процесу стали політичні структури заокеанських українців, які мали великий вплив на всі українські політичні сили в Європі. Також вони надавали рекомендації й гарантії окупаційним силам союзників і створювали та фінансували «допомогові комітети», через які вирішувалися питання переселення з таборів ді-пі.

Безпосередня участь представника ПАУК призвела до створення Контактного комітету, пізніше – Координаційного українського комітету. Його робота була складною, тривалою (більше двох років), але отримувала позитивний відгук серед широких кіл української громадськості в еміграції. Партійне представництво теж не було постійним, хоча більшість партій та організацій були залучені до діяльності КУК; виникали постійні демарші СГД та бандерівської ОУН. СГД принаймні формально брала участь у процесі, утім на фінальному етапі вийшла з нього. ОУН(б) вела постійну деструктивну політику, проте взяла участь у I сесії УНРади, хоча й після цього залишила структури Державного центру.

Створення єдиного політичного центру, який був заснований для врахування інтересів різних політичних сил української еміграції, ударив по інтересах передусім ОУН(б), яка мріяла про монопольний вплив на українське політичне життя, і збільшив вплив її основних конкурентів – мельниківців.

Незважаючи на труднощі, Державний центр понад сорок років був голосом української діаспори, брав активну участь у зовнішньополітичних, правозахисних акціях на підтримку поневоленої України. Активно діяв зі Світовим конгресом вільних українців, іншими українськими громадсько-політичними організаціями, а також з урядами західних держав та міжнародними організаціями. Робота його представників спрямовувалася до єдиної мети – незалежності й державного суверенітету України.

Ілюстр.1.
Протокол
І сесії
УНРадиІлюстр.2. Засідання І сесії УНРади
(архів Української інформаційної служби)Ілюстр.3. Нарада у президента УНР А.Лівицького
(архів Української інформаційної служби)

REFERENCES

1. Boidunyk, O. (1967). Na perelomi (uryvky spohadiv). Paris [in Ukrainian].
2. Boiars'kyi, P.K. (1947). Ukrains'ka vnutrishnia polityka Orhanizatsii Ukrains'kykh Natsionalistiv. Zheneva [in Ukrainian].
3. Dedalevs'kyi, Ya. (1947). Try kontseptsii konsolidatsii i zdiisniuvannia yikh za suchasnykh umov. N. p. [in Ukrainian].
4. Fedenko, P. (1954). Isaak Mazepa – borets' za voliu Ukrainy. London [in Ukrainian].
5. Harnahina, S.O. (2012). Klasyfikatsiia dzherel z istorii mizhnarodnoi diial'nosti ekzyl'noho tsentru UNR (1948–1992 rr.). *Gileia*, 61 (6), 134–140 [in Ukrainian].
6. Horodys'kyi, Z. (1993). Ukrains'ka natsional'na rada: Istorychnyi narys. Kyiv [in Ukrainian].
7. Luchyshyn, I. (1952). Metody politychnoi i hromads'koi pratsi I.Mazepy. *Vil'ne Slovo – The Free Word*, 6, 19–21 [in Ukrainian].
8. Mazepa, I. (1949). Pidstavy nashoho vidrozhennia (vol.2) [in Ukrainian].
9. Maruniak, V. (1985). Ukrains'ka emigratsiia v Nimechchyni i Avstrii po druhii svitovii viini (vol.1). Munich [in Ukrainian].
10. Neduzhko, Yu. (2009). Ukrains'ka diaspora v protsesi vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (seredyna 40-kh – pochatok 90-kh rokiv XX stolittia). Luts'k [in Ukrainian].
11. Pan'kivs'kyi, K. (1968). Vid komitetu do derzhavnogo tsentru (vol.9). New York; Toronto [in Ukrainian].
12. Prykhod'ko, V. (1937). Normalizatsiia prypynyla konsolidatsiiu vseukrainskykh natsional'nykh syl... *Dilo – Work*, (184), 3–4 [in Ukrainian].
13. Reshetchenko, D.V. (2014). Derzhavnyi tsentr Ukrains'koi Narodnoi Respubliky v ekzyl'i (za fondamy TsDAZU). Berkovs'kyi, V.H. ed. *Visnyk Tsentral'noho derzhavnogo arkhivu zarubizhnoi ukrainiky – Herald of the Central State Archive of Foreign Archival Ucrainica*, (3), 162–178 [in Ukrainian].
14. Rudnyts'kyi, Ya. (1994). DTs UNR v ekzyl'i mizh 1941 i 1991/2. Ottawa [in Ukrainian].
15. Semenko, Yu. (1975). Pamiati V.A.Dolenka. Munich [in Ukrainian].
16. Vynar, L. (ed.). (1993). Derzhavnyi tsentr Ukrains'koi Narodnoi Respubliky v ekzyl'i: statti i materialy. Filadelfiia, Kyiv, Vashynhton [in Ukrainian].
17. Yablons'kyi, V. (comps.). (2012). Ukrains'kyi parlamentaryzm na emihratsii: Derzhavnyi tsentr UNR: Dokumenty i materialy: 1920–1992. Kyiv [in Ukrainian].

DMYTRO RESHETCHENKO

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),
 Head of Department of National Archival Fond Formation,
 Central State Archives of Foreign Archival Ucrainica
 (Kyiv, Ukraine), reshetchenko_d@ukr.net

STATE CENTER OF UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN EXILE: PRECONDITIONS FOR REORGANIZATION (1945–1948)

The restructuring process of the State Center of UPR in exile has hardly been studied so far, and historiography is represented mainly by historical-publicistic and memorial works. On the basis of new archival sources, most of which are introduced for the first time into scientific circulation, the author examines the creation of the State Center, which was the first successful attempt to consolidate political parties and organizations of the Ukrainian diaspora in Europe. The work of the State Center of UPR in exile

has involved people not only from the Dnipro region but also from Western Ukraine. The article describes the party structure of Ukrainian emigration in post-war Europe, the complex process of negotiations between the main political forces (the exiled UPR government, the United Hetman Organization and the two wings of the Organization of Ukrainian Nationalists), their party positions and the vision of the fundamental principles of a common political and public center. This article also presents a long, complex negotiation process and the transformation of party positions as a result of inter-party debates. It also highlights the process of creation of constituent documents and the main stages of the reorganization of the state authorities of UPR in exile. The study would serve as the basis for further work on the study of socio-political organizations of the Ukrainian diaspora, the main aim of which was to restore the Ukrainian state on historical lands.

Keywords: *State Center of UPR, Contact Committee, Coordinating Ukrainian Committee, Ukrainian National Council, consolidation.*